

Eğip bükmeden eğitmek, ama nasıl?

Hasan Aydın

Eğitimin ödevi, eğip bükmek değil, kişilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gizilgüçlerini geliştirmelerine, yaratıcılıklarını serimlemelerine, bilgi ve değer üretilmesine olanak sağlayarak bilgili ve erdemli bir insanlık inşa etmektir. Bu ise ancak eğitim sürecindeki bireyleri, farklı alternatiflerle yüz yüze getirmeyi, bunlar arasından gerekçeli seğıimler yapmayı öğrenmeyi ve öğrenişmeyi (karşılıklı öğrenmeyi), doğru düşünme yöntemlerini içselleştirmeyi, fikir, düşünce, inanç, cinsiyetçilik ve ideoloji aşılmaktan vazgeçmeyi, insana, çevreye ve doğaya duyarlılığı gerektirir.

Sunuş

21-22 Kasım 2013 Ankara Üniversitesi Eğitimbilimleri Fakültesince düzenlenen Eğitim Felsefesi Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Felsefe, gerçekte, düşüncede ve dilde varolanlar ile bunlar arasındaki ilişkileri konu edinir. Ancak felsefe varolanları ve birbiriyle olan ilişkilerini pozitif bilimlerde olduğu gibi, deneysel yöntemlerle incelemeyiz; çünkü o özü gereği kavramsal bir etkinliktir ve anlam odaklıdır. Diğer bir deyişle, felsefe varolanların ve karşılıklı ilişkilerinin anlamını yani varolanlar ve ilişkilerle ilgili kavramların anlamlarını ortaya koymaya çalışır. Bu yönüyle, kavramların anlam katmanlarını, farklılıklarını, ince ayrımlarını ortaya çıkarmaya dönük kavramsal çözümleme ve gerekçelendirme felsefe etkinliğinin ve felsefi söylemin özünü oluşturur. Gerçekte, düşüncede ve dilde varolan olarak eğitim, kültürümüz açısından hem köklü bir tarihsel geçmişe[1] hem de farklı anlam öbeklerine sahiptir. Bu anlam öbeklerinin birisi de, eğitimle, eğip bükme arasında bağ kuran geleneğdir. Bu gelenek, eğitim sözcüğünü, ‘eğ-mek’ köküne dayandırır[2] ve kültürel açıdan en köklü ifadesini ‘ağaç yaş iken eğilir’ atasözünde bulur. Yine benzer bir biçimde, eğmeye vurgu yapan ‘demir ne kadar sert olsa da ateş onu yumuşatır’, ‘demir tavında dövülür’ atasözlerine de bu bağlamda kulak vermek gerekir.[3] Eğitimi, “igid-mek” ve “ikit-mek” köklerine dayandıran farklı gelenekler de bulunmaktadır.[4] Ancak bir varolan olarak Türk kültüründe eğitimin daha çok eğip bükmeye odaklanmış bir etkinlik olduğunu ileri sürmek olasıdır. Bu eğip bükme, siyasal iktidar değişikliklerinde, ‘nasıl insan istiyoruz’ sorusuna vurgu yapan eğitimin hedeflerinde yapılan oynamalarda da açık bir biçimde gözlemlenmektedir.[5] İşte bu makale, köken bilgisini (etimoloji) de göz önüne alarak eğitim kavramının kültürümüzde algılanışına ilişkin bir kavramsal çözümleme ile farklı anlam öbeklerini ortaya koymayı ve eğitimle eğip bükme arasında bağ kuran geleneğin felsefi bir eleştirisini yapmayı amaçlamaktadır. Kuşkusuz felsefi eleştiri, varolanı temele alır ve bu haliyle, eleştirilerden olumsal bir sonuç da beklenir. Ancak makalede bu olumsal sonuçla yetinilmeyecek, bu olumsal sonucu gerekçelendirmek için, eğip bükmesizin eğitimin olanaklı olduğunu gösteren ilkesel bir yaklaşıma da yer verilecektir.

Terbiye ve eğitim: etimolojik kökler ve anlamlar

Eğitim sözcüğü, Arapça terbiye sözcüğünün yerine Cumhuriyetin erken dönemlerinde, Türkçenin özleştirilmesi hareketine bağlı olarak önerilmiş ve dilimize yerleşmiş bir sözcüktür. Tarihsel süreçte eğitim sözcüğü dilimize yerleşse de, terbiye sözcüğü yok olmamıştır. Hâlâ günlük dilde kullanılmaktadır. Ancak büyük ölçüde anlam daralmasına uğramıştır ve ahlaki vurgusu ön plana çıkmıştır. Bunu gündelik yaşamda kullanılan “terbiyesiz” deyişinden de çıkarsamak olanaklıdır; bu deyişin “eğitimsiz” deyişiyle doğrudan bir bağı kalmamıştır. Anlam daralmasına uğrasa da, dilimizde hâlâ kullanımı olduğu için terbiye sözcüğünü bir parça açmak gerekmektedir; çünkü anılan sözcük, Cumhuriyete gelene değin Türk kültürünün eğitime bakışına ışık tutacak çağrışımlar içerdiği gibi, daha sonra türetilen eğitim sözcüğünün içeriğine

ilişkin de kısmi veriler içermektedir. Çünkü bir sözcüğün yerine başka bir sözcüğü kullanmak, kültürel süreklilik düşünülduğünde, sözcüğün anlamını tümüyle değiştirmemekte; kültürel uygulama ve çağrışımları bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır.

Şu halde, terbiye sözcüğü ne anlama gelmektedir? İçerimleri, anlam öbekleri nelerdir?

En önemli Türkçe sözlüklerden birisi olan Şemseddin Sami'nin *Kamusu Türkî*'sine bakılırsa, “terbiye” sözcüğünün şu anlam öbeklerine sahip olduğu görülmektedir:

a) Besleyip yetiştirme ve büyütme:

Şemseddin Sami'nin bu anlam öbeği için verdiği örneklere bakılırsa, terbiye sözcüğünün hem hayvanlar hem de insanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, hayvanlar, ipekböceği, evcil kuşların terbiye edilmesinden söz ettiği gibi, “filan, çocuk terbiye ediyor”, deyişle insan terbiye etmeye de değinir.[6] Burada esas olan, hayvan ya da insanın beslenmesi ve büyümesinin sağlanması ve istenilen davranışların kazandırılmasıdır.

b) İlim ve edep öğretme:

Terbiye sözcüğünün bu anlam öbeği, sadece insanlara özgüdür ve kuramsal ve eylemsel bilgeliğin öğretilmesine odaklıdır. Bu bağlamda, Şemseddin Sami, “te'dib, ta'lim, tehzib-i ahlak” sözcükleriyle terbiye sözcüğü arasında güçlü bir bağ kurar ve “çocuklarını iyi terbiye etti”; “kızına asıl terbiyeyi verecek validesidir”; “çocuk ilk terbiyeyi, ailesinde görür” deyişlerine yer verir.[7] Şemseddin Sami'nin günlük konuşmadan seçtiği örneklere bakılırsa, terbiye sözcüğünün bu anlam öbeği, daha çok ahlaki amaçlıdır, buradaki bilgi de ahlaki bilgi olsa gerekir.

c) Alıştırma, yakınlaştırma ve idman:

Şemseddin Sami bu anlam öbeğini de hayvanlara özgülemekte, te'nis ve ta'lim sözcüklerine yer vermektedir. Te'nis, ürkekliği giderme, yaklaştırma, alıştırma, bir hayvanı terbiye ederek yararlı hale getirmeyi ifade ederken, ta'lim, tekrara dayalı idman yaptırmak anlamına gelmektedir. Nitekim o, bu bağlamda, “maymunu terbiye ederler”; “terbiye olmuş at” örneklerine yer verir.[8] Bu anlam öbeğinde, yabani bir hayvanı, alıştırma, yaklaştırma, ürkekliğini giderme ve idmanlarla insanlara yararlı hale getirmek ön plana çıkmaktadır.

d) Edeplendirme, cezalandırma ve istenen kıvama getirme:

Bu anlam öbeğinin hem hayvan, hem insan hem de çeşitli yiyecekler için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Şemseddin Sami'ye göre, bu bağlamda, “edeb öğrenmek üzere cezalandırma”, “edeb öğrenmesine medar olmak üzere hafif surette ceza verme” söz konusu olabilir. Bunu örneklemek için o, “bu çocuk çok çığırından çıktı, terbiye ister” deyişine yer vermektedir. Aynı durum hayvanlar için de geçerlidir; onları da terbiye etmek için cezalandırmak olasıdır. Terbiye sözcüğünün, “çorbayı, pilici, yahniyi terbiye etmek” örneklerine bakılırsa, yiyeceklerin istenen

kıvama getirilmesini ifade etmek için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şemseddin Sami'ye göre, bazı yemeklere yumurta, limon ya da sirke ve salça vesaire ilavesiyle lezzet verilmesi için yemeğin terbiye edilmesi söz konusudur. Bu anlamda terbiye sözcüğü bir şeyi istenen kıvama getirmeyi de ifade eder.[9]

Terbiye sözcüğünün ortaya koyduğumuz bu anlam öbeklerinde, en dikkat çekici husus, ister, hayvan, ister çocuk, ister yiyecek olsun, '**onları yetiştirenin, terbiye edenin amaçlarına doğru yönlentmenin**', hatta bunun için ceza bile verebilmenin olası oluşudur. Bu açıdan büyütme, yetiştirme ve terbiye etmenin temeli pragmatiktir, terbiye edileni, terbiye edenin amaçlarına yönlentmeyi, o amaçlara doğru eğmeyi hedeflemektedir.

“Bu çocuk çok çığırından çıktı, terbiye ister.”

Modern Türkiye'nin kurulması ve Türkçeyi incelemek ve gelişmesi için çalışmak amacıyla 1932'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türk Dili Tetkik Cemiyetinin inşasıyla, Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden arındırma, bilim ve felsefe dili yapma yönünde güçlü bir çabanın içine girildiğini biliyoruz. Aslında bu çaba yeni değildir, kökleri Tanzimat dönemine değin gerilere gider.[10] Bu çaba içerisinde, Arapça kökenli terbiye sözcüğünün yerine eğitim sözcüğünün türetildiği ve yaygınlaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Sözcük, anlaşıldığı kadarıyla, ilk kez, 1935'de yayınlanan *Türkçeden Osmanlıya Cep Kılavuzu* adlı yapıtta yer alır.[11] Gelişen süreçte Maarif Vekaleti'nin adı, bu değişime paralel olarak Milli Eğitim Bakanlığına dönüştürülse de, bu bakanlık bünyesinde “ta'lim ve terbiye kurulu” gibi yapılarda, hâlâ “ta'lim” ve “terbiye” gibi sözcükler varlığını sürdürmektedir. Buna rağmen, eğitim sözcüğünün, yaygın bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır.[12] Nitekim öğretmen yetiştiren kurumlarımızın adı eğitim fakültesidir ve eğitimbilimleri adı altında Eğitim Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Felsefesi, Eğitim Tarihi vb. eğitime ilişkin pek çok disiplin inşa edilmiş durumdadır.

Terbiye sözcüğünün yerine önerilen ve dilimize yerleşen eğitim sözcüğünün kökü nedir?

Bu oldukça tartışmalı bir sorundur ve Türk eğitimbilimleri yazını ile Türk dilbilim yazınında kesin bir karara bağlanamamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla, bu konuda üç ana tez vardır.

Birinci tez, eğitimin “*igid-mek*” kökünden türetildiğini ileri sürer.[13] Türkçede kelime köklerinin tek heceye indirgenmesi kuralına uyulursa, bunun da temelinde “ig”in yer aldığı söylenebilir. “İg” kökü, oldukça eskidir ve *Divanü Lugati't-Türk*'te ‘hastalık’ olarak karşılaşılır.[14] Ancak, “igidilmek”, hastalığı iyileştirmenin yanında, beslemek veyetiştirmek anlam öbeklerine de sahiptir. Sözelimi, *Divanü Lugati't-Türk*'te ‘ogul igidildi’ yani ‘oğul eğitildi’ denilmektedir. Aynı kökle bağlantılı, igedi, igendi, igiş gibi sözcükler de yer almaktadır. Bu sözcükler, hayvanlarla ilgili bir bağlama sahiptir ve huysuzluk etmek, itaatsizlik tapmak gibi anlamlara gelmektedir.[15] Eğer bu kök temel alınır, terbiye sözcüğündeki, besleyip yetiştirme ve büyütme anlamının eğitim sözcüğünde de içerildiği söylenebilir.[16] Ama burada tek fark vardır, o da bir hastalığı sağaltmak, huysuzluğu ve itaatsizliği ortadan kaldırmaktır. Bu yönüyle, *igid-mek* kökünün insan doğasının iyi olmadığı, düzeltilmeye, iyileştirilmeye gereksinimi olduğu gibi bir çağrışıma sahip olduğu açıktır. Şu halde, *igidmek* büyütme, beslemek, yetiştirmek kadar bir düzeltme ve sağaltma işidir.

İkinci tez, eğitim sözcüğün “*ikit-mek*” kökünden türetildiğini söyler.[17] İkit-mek fiili de, *Divanü Lugati't-Türk*'e değin geriye gider ve terbiye etmek, yetiştirmek, hayvan ya da köle beslemek anlamına gelir. Kaşgarlı Mahmut, “Ol anı ikitti” yani ‘o, onu yetiştirdi’ deyişine yer vermektedir.[18] İkitilmek, terbiye edilmek, eğitilmek, beslenmek anlamlarına gelir.[19] Bu da terbiye sözcüğünün anlam katmanlarıyla örtüşebilecek niteliktedir.

Üçüncü tez, eğitim sözcüğünün “*eg-mek*” kökünden türetildiği yolundadır.[20] *Divanü Lugati't-Türk*'de, ‘ol butaq eğdi’, yani ‘o, dalı eğdi’ denilmektedir. Yine ‘qurug yıgac egilmes, qurmuş kiriş tıgulmes’ yani ‘kuru ağaç eğilmez, gerilmiş yay bağlanmaz’ sözüne yer verilmektedir.[21] Bu haliyle kök, bir şeyi eğmek, bükme, kıvrımak anlamına geldiği gibi, mecazi olarak, yola getirme, meylettirme ve ikna etme gibi anlamlara da gelmektedir.[22] Aynı kökten türetilen eğirtmeç, eğirtmekte kullanılan alet; eğilt ise, birini düşüncesinden vazgeçirmeye çalışmak demektir. *Divanü Lugati't-Türk*'te, egri; egrik, eğritilen ip; egsemek, eğmeyi istemek sözcüklerinin de yer alması, bu kökün eski Türkçede yaygın bir kullanımının olduğunu göstermektedir.[23] “Eg” kökünün de aslında, mecazi olarak ele alındığında, terbiyenin, pragmatik amaçlı anlam öbekleriyle belli bir uyum içerisinde olduğu söylenebilir.

İlk iki tez, bir parça pozitif anlam içerse de, -bu anlamlar Batı dillerindeki education’ın Latince kökü olan educare’de de vardır[24]- diğer tezin eğitimle ilgili negatif çağrışımlar içerdiği açıktır. Zira burada temel alınan eğitim yaklaşımı ile bu yaklaşıma dayanak teşkil eden insan anlayışı, eleştiriye açıktır. Nitekim Yayla şöyle demektedir:

“Eğitim kavramının kökü olan eğ/eğmek fiilinden bir Şeyin, bir nesnenin ya da bir insanın eğilmesi, bükülmesi, kontrol altına alınması ya da istenilen Őekle sokulması anlamlarını çıkarabiliriz; yani eğitilen nesne ya da özne ‘eğitilerek’ istenen Őekle sokulmaktadır. Demek ki ortada eğilip, bükülmesi, istenilen Őekle girmesi beklenen bir malzeme ve bu malzemeyi eğip, büken, belirli Őekillere sokmak isteyen birileri var. Burada sorulması veya sorgulanması gereken kim ya da kimlerin niçin ve nasıl eğitildiğinin/eğildiğinin veya kimler tarafından niçin ve nasıl eğitilmek/eğiltilmek istendiğinin ortaya konulmasıdır. Başka bir deyişle, birileri eğitim/eğitme hak ve yetkisini neye ve kime dayanarak almaktadır. Gerçekten bireyi eğip, büken, belli Őekillere sokan, onu denetim altına alan bir eğitilme/eğitim olabilir mi veya böyle bir etkinliğe eğitim adı verilebilir mi? Bu sorulara cevap ararken eğitimi ‘boyun eğdirme’, ‘belli bir Őekil verme’, ‘denetim altına alma’ olarak gören anlayıŐın temele aldığı insan yaklaŐımını analiz etmek gerekir. Böyle bir anlayıŐa göre insan, özünde yardıma muhtaç, eksik, kendi başına kararlar alıp eyleme geçiremeyen, her zaman kötülüğe açık yani kötü eylemlere meyilli olan bir varlıktır. Dolayısıyla sürekli denetim altında tutulması, iyi olana yönlendirilmesi, yardım edilmesi, yn gösterilmesi kısacası Őekil verilmesi gereken bir hammaddedir. Söz konusu anlayışı yönlendiren başka bir insan anlayışı da Őudur: Hobbes’a göre insan dođuŐtan kötü bir doğaya sahiptir, dolayısıyla insanın bu kötü yönünün törpülenmesi gerekmektedir. İnsan, kendisine gvenilmeyecek bir yaratıktır. Bu itibarla kendi başına bırakılmaması gereken bir varlıktır. Eğer kendi başına bırakılırsa arzu edilmeyen durumlara sebep olabilir. Dolayısıyla gözetim altında tutulması, sisteme, düzene uyumlu hale getirilmesi gerekir. İŞte bütün bunların yapılabilmesinin yolu da insanın eğilip/eğitilip belli bir düzene sokulmasından geçer.” [25]

“Edeb öğrenmek üzere cezalandırma.”

Ancak burada bir noktanın altını çizmek gerekir: Görebildiğimiz kadarıyla, dilbilimciler, eğitim kelimesinin kökünü daha çok ‘igid-mek’ ya da ‘ikit-mek’ köküne dayandırırken, eğitimbilimciler, ‘eğ-mek’ köküne dayandırmaktadırlar. Sözgelimi, dilbilimci Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı yapıtında,

eğitimin kökü olarak, “egit”, “egid-mek”, “igid” ve “ikit” köklerine yer vermektedir. Ona göre, tüm bu köklerin ortak yönü, eğitmek, terbiye etmek, büyütme, yükseltme, besleme, yetiştirmek, bakmak ve özen göstermektir.[26] Yine 1930’lu yıllarda üretilen sözcükleri temel alan ve *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü* hazırlayan dilbilimci Nevrihal Bayar eğitim sözcüğünün, Eski Türkçedeki “igid-mek” yani “beslemek ve yetiştirmek”ten hareketle türetilmiş olabileceğini ileri sürmektedir.[27]

Dilbilimciler eğitim sözcüğünü farklı köklerle ilişkilendirirler de, eğitimbilimciler çevresinde eğitimin kökünün “eğ-mek” olduğunu söyleyenlerin daha çok olduğu anlaşılmaktadır.[28] Bu nedensiz olmasa gerekir; çünkü dilimizde ve kültürümüzde eğitimin eğip bükmele ilişkisini kuran yan kaynaklar bulunmaktadır. Çünkü dilimize yerleşmiş, ‘ağaç yaş iken eğilir’ diye bir atasözümüz vardır ve bu atasözü büyük ölçüde eğitimle ilişkilendirilir. Yine, ‘demir ne kadar sert olsa da ateş onu yumuşatır’ diye bir sözümüz daha bulunmaktadır ve bunun da eğitimle bağı kurulmaktadır. Burada da, ateşin yumuşattığı demirin ‘eğilip bükülme’ özelliğine vurgu yapılmaktadır.[29] Türk eğitimbilimleri yazınında, kimi modern eğitimbilimciler, eğmek ve bükmele anlamındaki köke itiraz ederken,[30] kimi din eğitimcilerinin bu kökten pek de rahatsız olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim din eğitimcisi olduğu anlaşılan Abdullah Özbek şöyle demektedir:

“Türkçede eğitim, “eğme” fiilinden türetilmiştir. Bir nesneyi istenilen yönde eğmeyi ifade eder. Eğmek, bir anlamda, insanı ikna etmek, demektir. Yalnız bunun için bilgiler, hem niçinlere dayalı olarak öğretilmeli hem de problem çözümünde kullanılmalıdır. Eğitim denilince, daha çok çocukluk dönemindeki tedbirlere vurgu yapılmaktadır. ‘Ağaç yaşken eğilir’ atasözü bunu ifade eder. Şu atasözleri de eğitimin bu yönde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır: ‘Demir tavında iken dövülür’ ‘Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.’”[31]

Aynı durum, kimi siyasiler için de geçerlidir; onlar da eğitimin eğip bükmele ilişkilendirilmesinden pek rahatsızlık duymamaktadırlar.[32] Öyle anlaşılıyor ki, eğmek özelliğiyle eğitim, din adamları ya da muhafazakâr eğilimliler için, dine ve geleneklere, siyasiler için de, bireyin siyasal sistemin istediği şekilde bir insan olması yolunda çaba göstermesi anlamında ele alınmaktadır. Yaygın kültürde ve kimi yapıtlarda, eğitimle “eğ-mek” arasında bir bağ kurulunca, doğal olarak, anne-baba, öğretmenler ve üniversitelerde akademisyenler hep eğip bükmele odaklanmaktadır. Sırf bunlar da değil, siyasiler de, iktidarı ele geçirir geçirmez, eğitim sistemleriyle oynayarak, çocukları kendi ideolojilerine eğmeye yönelmektedirler. Kültürümüzde, anne-babalar, çocukları kendi adet, örf ve ananelerine eğerken, onları özde kendilerine benzetmeye; öğretmenler kendi düşüncelerine ve inançlarına; siyasiler ise kendi ideolojilerine doğru eğmeye çalışmaktadırlar. Yani herkes çocukları eğip

bükmeye çalışmaktadır. Bir anlamda, I. Kant'ın dediği gibi, sanki herkes, 'dur, düşünme ve itaat et' demektir.[33]

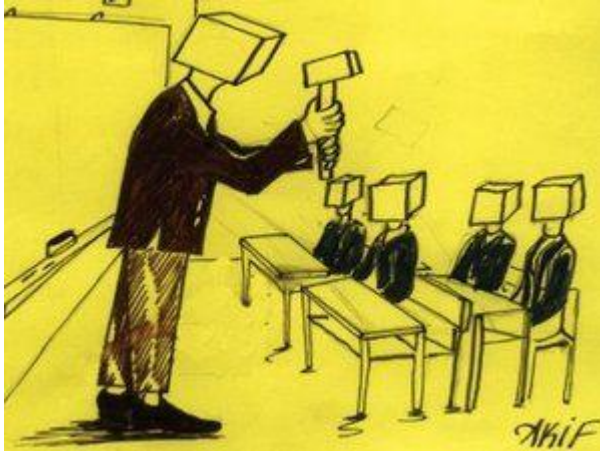
Tam bu bağlamda şu soruları sormak ve yanıt aramak gerekmektedir:

Eğitimi eğmek köküne bağlayanların sık sık kanıt olarak sundukları "ağaç yaş iken eğilir" atasözü ne anlama gelmektedir? Bu atasözünün eğitim bağlamında kullanılması doğru mudur? Gerçekten eğip-bükmeden eğitim olanaklı mıdır? Eğer olanaklıysa bu nasıl olmalıdır?

Gelin bu sorulara doyurucu bir yanıt bulabilmek için çözümlememizi derinleştirerek sürdürelim.

Bir analoginin çözümlenmesi: 'Ağaç yaş iken mi eğilir?'

'Ağaç yaş iken eğilir' atasözü gerçek anlamda alınabileceği gibi, -yani gerçek ağacın yaş iken eğilebileceği-, eğitimle ilişkilendirilerek "analojik anlamıyla" da ele alınabilir. Söz konusu atasözünün Türk kültüründe ve eğitimbilimleri yazınıımızda eğitimle ilişkilendirildiği düşünülürse,[34] gerçek anlamdan çok analogik anlamda ele alındığını anlaşılmaktadır. Her analogik yaklaşım, bir parça örtülüdür, benzeyen-benzetilen ilişkisinin, benzetmelerde kullanılan sözcüklerin berraklaştırılmaya, aydınlatılmaya, yerli yerine oturtulmaya gereksinimi bulunmaktadır.

Eğitimle "eğ-mek" arasında bir bağ kurulunca, doğal olarak, anne-baba ve öğretmenler hep eğip bükmeye odaklanmaktadır.

Atasözünü, eğitime transfer ettiğimizde, genelde ağaçla, öğrenen; yaş ile çocukluk veya gençlik dönemi, eğmekle de eğitim arasında bağ kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Tam bu bağlamda, ağaçla, öğrenen, yaş ile çocukluk veya gençlik dönemi, eğmekle eğitim arasında gerçekten bir bağ kurulabilir mi sorusunu sormamız gerekmektedir. Bu soruyu yanıtlamaya yönelik çözümlememiz, analoginin niteliğine ilişkin doyurucu bir yanıt bulmamızı olanaklı kılacaktır.

Analitik düşünen hiçbir eğitimcinin, doğrudan ağaçla öğrenen kimse arasında analogik bir bağ kurmayacağı açıktır. Ağaçla, öğrenen arasında bağ kurmak, ağacı bilinçli saymak ya da en hafif deyişle, öğreneni bilinçsiz saymak anlamına gelmektedir. Bu haliyle analoginin önemli bir sorun

içerdiği açıktır. Belki burada, bir fidanın yetiştirilmesiyle çocuğun yetiştirilmesi arasında analogik bir bağ kurulabilir ve bu durumda, bir fidanın/ağacın yetiştirilmesinde olduğu gibi çocuğun yetiştirilmesine de özen göstermek kastedilebilir. Bu bir parça anlamlıdır; çünkü deneyimlerimizle biliyoruz ki, fidanları/ağaçları, doğalarını gerçekleştirmek için zararlı etmenlerden korumak, sulamak, budamak vb. gerekmektedir; aynı durumun çocukları yetiştirmek için de gerekli olduğu ileri sürülebilir. Onların da doğalarını gerçekleştirmeleri için, zararlı unsurlardan, zararlı çevreden vb. korunmaları şarttır. Ancak atasözündeki benzetmenin bu anlamda olmadığı açıktır; çünkü atasözü fidanın/ağacın doğasını gerçekleştirmesinden değil, onu eğmekten söz etmektedir.

Yaş sözcüğüyle, çocukluk ya da gençlik dönemi arasında kurulan bağa gelince bu da sorunludur. Ancak burada tek sorun analogi değildir; aynı zamanda yaş sözcüğü de sorunludur. Çünkü yaş sözcüğü Türkçede çok anlamlı bir sözcüktür. Şemseddin Sami'nin *Kamusu Türki*'sine bakılırsa, yaş sözcüğü; a) "toprak yaştır"; "yaş çamaşır", "yaş ellerinle tutma", "gözü yaşlı" örneklerinde olduğu gibi, ıslak, nemli, sulu, kurumamış; b) "yaş sebze" deyişinde olduğu gibi, taze, yeşil, körpe, kurutulmuş olmayan; c) "yaşın kaç", "genç yaşında", "yaşını başını almış" deyişlerinde olduğu gibi, ömrün miktarı ve derecesi [35] gibi anlam öbeklerine sahiptir. Bu çözümlenmeye göre, atasözündeki yaşın en az iki anlama alınabileceği açıktır. İlki, taze, körpe anlamı düşünülerek 'ağaç, taze/körpe/fidan, iken eğilir'; ikincisi ise, ıslaklık anlamına alınarak, 'ağaç nemli/ıslak/su yürümüştür eğilir' anlamıdır. İkinci anlam, yaşın karşıtı olan kuru ile birlikte değerlendirildiğinde, belli bir döneme, ağacın yaş olduğu, ağaca su yürüdüğü döneme vurgu yapmaktadır ve bu durum, doğal olarak ağacın fidan/körpe halini aşmaktadır. Biz deneyimlerimizle biliyoruz ki, örneğin fındık ağacında olduğu gibi, kartlaşmış ağaçlar bile bahar ayında su yürüyünce eğilebilmektedir. Yani su yürüdüğünde, ağacın ömrünün bir önemi kalmamaktadır. Bu haliyle atasözü ağaçlar için bile genellenemeyecek niteliktedir. Ancak atasözünün ilk anlam öbeği yani, taze, genç, fidan anlamı daha genel bir kabul görmüştür. Aslında bu da genellenemez, sözgelimi incir fidanı eğilmeye kalkışılırsa hemencecik kırılabilir. Buna rağmen kültürümüzde, genelleme yapılarak, 'ağaç, taze/körpe/fidan iken eğilir' denilmek istendiği açıktır. Nitekim aynı atasözünün 'ağaç yaş/genç/fidan/yeşil iken eğilir' versiyonları da bulunmaktadır. [36] Sözün anlamı buysa, her şeyden önce bu söz, yetişkinlerin de öğrenebileceği gerçeğine gözlerimizi yummaktadır. Bugünkü pedagojik bilgimizle söylersek, öğrenmenin yaşı yoktur; öğrenme yaşam boyu sürer. Bu anlamda eğitimin bir sonu bulunmamaktadır. Yetişkinlerin ve yaşlıların öğrenmelerinde gerilemelerin, yavaşlamaların olduğu ileri sürülse de, onlarda öğrenmenin olmadığı sonucuna varılmaz. Hele içinde yaşadığımız bilgi-iletişim teknolojilerinin hızla değiştiği, bilgilerin sürekli güncellendiği bir

ortamda, yaşama ayak uydurmak için her yaştaki insanın kendini yenilemesine gereksinimi vardır ve bu da sürekli eğitim ve öğretimi zorunlu kılmaktadır. Atasözünün içerdiği bu hata Nigel Warburton'un da dikkatini çekmiştir. Nitekim o düşünce yanlışlarını ele alırken atasözlerine de değinir ve şöyle der:

“Atasözlerinin birçoğunda doğruluk payı bulunur ve bazıları gerçekten de çok engin bir bilgelik içerir, ama güvenilir bir bilgi kaynağı değildirler ve yanıltıcı olabilirler. Örneğin, ‘ağaç yaş iken eğilir’ sözünü alalım. Bu söz ne bütün ağaçlar için doğrudur ne de bütün insanlar için, çünkü yeteneklerinde köklü sıçramalar yapabilen bir sürü yaşlı insan vardır. Yaşlandıkça yeni davranış biçimleri geliştirmenin zor olduğu doğru olsa da, bunun herkes için her bakımdan doğru olduğu söylenemez. Oysa bu darbimeselde, yaşı ilerlemiş birine hiçbir koşulda yeni bir şey öğretmenin mümkün olmadığı söylenmektedir ki, bu acele yapılmış bir genellemedir ve tabii ki yanlıştır. Böyle görünüşte bilgece olan sözler, bir yetkili ağız rolü oynarsa, eleştirel düşünceye yer kalmaz. Derinlik izlenimi yaratmak, gerçek anlamda derinlik ile aynı şey değildir.”[\[37\]](#)

Warburton, ‘ağaç yaş iken eğilir’ atasözünü, belirsizliği, bazı/bütün karşıtlığı yaratması, yetkili ağız konumuna geçmesi ve erken genelleme yapması yüzünden haklı olarak eleştirmektedir ve özellikle sözün yetişkinlere yönelik gerçeklikle örtüşmediğini dile getirmektedir. Türkiye’de yetişkin eğitiminin ihmal edilmişliği düşünülürse, anılan atasözünün yetkili ağız konumuna geçtiği ileri sürülebilir. Zira pek çok gelişmiş ülkede yetişkin eğitimi konusunda güçlü çalışmalar yapılmasına karşın, bizde yetişkin eğitimi neredeyse tümüyle camilere ve imamlara bırakılmış durumdadır. Atasözü, ‘ağaç nemli/ıslak/su yürümüşken eğilir’ anlamına alınırsa, sözün yaşam boyu öğrenmeye karşı olmadığı şeklinde yorumlanması olasıdır; her ne kadar burada ağacın su yürüdüğü bahar ayları dönemine vurgu yapılmış olsa da, doğadaki döngü gereği, bu ömür boyu anlamına da alınabilir. Bu haliyle söz, yaşam boyu öğrenmeyle, biraz zorlama da olsa, ilişkilendirilebilir.

Atasözündeki eğmek ile eğitim arasında kurulan analogiye gelince, kanımca bu da oldukça sorunludur. Eğmek, *Divanü Lugati't-Türk*'e bakılırsa, Türkçede bükmek, kıvrık hale getirmek anlamına gelmektedir ve genelde nesnelere için kullanılmaktadır.[38] Bunu analogik bile olsa insan için kullanmak, etik ve bilimsel açıdan doğru durmamaktadır.[39] Çünkü insanın doğasına yaklaşımı eleştiriye açıktır ve eğilen insan, eğilip bükülmeyi öğrenir; kendini ve yeteneklerini keşfetmek, yaratıcılığa yönelmek yerine, birisine, bir düşünceye, bir inanca, bir ideolojiye kul köle yapılabilir. Bu kişinin düşünerek, taşınarak, seçeneklerle yüz yüze gelerek, tercihler yaparak, yaratıcı gizilgücünü dışsallaştırarak öznelişmesini engellediği gibi, eylemlerinin sonuçlarını üstlenmesine, yani kişi olmasına da engel teşkil eder. Yine eğilip büküldüğü için, sorgulama, eleştirme ve yaratıcılık geleneği kökleşemez. Eğilen-bükülen nasıl sorgular, nasıl eleştirir, nasıl yeni açılımlar yapabilir, nasıl yaratıcı ve kendisi olabilir? Sonra eğmek fiili, güçlü bir pragmatist öge de içerir. Sözelimi annem, bir fidanı belli bir yönde büyümesini isterse, onu başından istediği tarafa eğer ve onu istediği yöne bağlar. Onun gölgesinden yararlanmak istiyordur; ondan çardak yapmak istiyordur vb.. Eğilen fidan, fidan olmaktan çıkıp, annemin amaçlarına hizmet eden bir nesneye dönüşür. İşte bu nedenle, çocuklarımız eğip bükülen eğitim sistemi, onların kendileri olmalarına izin vermez; onları yetiştiricilerin, siyasilerin, din adamlarının, ailenin vb. istedikleri amaca hizmet eden kölelere dönüştürebilir. İnsanın her zaman gelişime açık olanaklar varlığı olduğu gerçeğinin görülmesine engel olur.[40] Bu eğitim değil, olsa olsa bir tür fikir ve düşünce aşılmasıdır ve aşılmanın, gelişime, değişime, yaratıcılığa ve kendi olmaya ket vurduğu düşünülürse, eğitimle bir bağının olmadığı daha kolay anlaşılır. Türkçede sözün tek versiyonu, 'ağaç yaş iken eğilir' de değildir; 'ağaç yaş iken doğrulur' versiyonu da bulunmaktadır.[41] Ancak bu versiyon çok yayılmışı benzememektedir. Oysa bu söz, pedagojik olarak daha anlamlı gözükmektedir. Şu halde, çözümlememizden yola çıkarsak, 'ağaç yaş iken eğilir' atasözünün eğitimle ilgili kullanımına meydan okumak gerektiği açıktır. Hiçbir akli başında eğitimci bu sözü eğitim bağlamında kullanmamalıdır; eğer bilerek kullanıyorsa, o eğitimci değil, olsa olsa bir ideolog, ya da fikir aşılacağı olarak görülmelidir.

Felsefi bir ideal: eğip bükmeden eğitmek

Aslında eğitimi, eğip bükme ile ilişkilendiren anlayış, sadece eğitimi *eğ-mek* köküne bağlayan ve yetkili ağız konumuna geçen atasözlerine dayanmamaktadır; eğitimbilimleri geleneğimizde, eğitimin eğmek ve bükmek olduğu çağrışımını doğuran pek çok eğitim tanımı bulunmaktadır. Bunu görmek için iki örnek tanım üzerinde durmak yeterlidir; ilki dilbilimci Ali Püsküllüoğlu'na, diğeri ise ünlü eğitimbilimci Selahattin Ertürk'e aittir. Özellikle ikincisinin,

hemen her eğitimbilimi kitabında yer aldığı ve öğretmen adaylarına ezberletildiği bilinmektedir.[42]

Yaygın eğitim anlayışı, otoritenin istediği doğrultuda biçimlendirmeye ve eğip bükmeyle olanak tanımaktadır.

“Eğitim, bir kimseyi ya da bir hayvanı duyguca, davranışça, görgüce istenilene, yani güdülen ereğe göre biçimlendirme işidir.”[43]

“Eğitim, bireylerin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.”[44]

İlk tanımda “güdülen erek” ve “o ereğe göre biçimlendirme”, ikinci tanımdaki “kasıtlı” ve “istendik” sözcükleri oldukça belirsizdir ve bir üst otoritenin egemenliğine işaret ettiği gibi, o otoritenin istediği doğrultuda biçimlendirmeye ve eğip bükmeyle olanak tanımaktadır. Hatta Çınar’ın deyişiyle, Ertürk’ün tanımındaki “kasıtlılık ve istendiklik” insana beyin yıkayarak yeni davranışlar kazandırma düşüncesini bile anımsatmaktadır.[45] Nitekim bu türden uygulamaların kimi militarist yaklaşımlarda ve çeşitli terör örgütlerinde kullanıldığı, hatta kimilerinin bu sayede canlı bomba olmayı bile üstlendikleri bilinmektedir. Eğitimde, eğme, bükme, biçimlendirme, koşullandırma anlayışı, davranışçı ekol içerisinde sıkça karşımıza çıkmaktadır; Ertürk’ün eğitim tanımı da bu açıdan davranışçılığı temel almaktadır. Yani onun tanımı da eğip bükme, biçimlendirme, şekillendirme odaklıdır ve eğitimin sınırlarını aşan alanlarda kullanılmaya müsaittir. Oysa bir eğitim tanımının eğitimle koşullandırma ve beyin yıkama arasındaki farkı açıkça ortaya koyması, eğitimle eğitim olmayı yalın bir biçimde birbirinden ayırması gerekir.

Bana, eğitim başka türlü nasıl olabilir ki diyerek itiraz ettiğinizi duyar gibiyim. Hatta sorduğunuz şu soruları da duyumsadığımı söylemeliyim:

Tüm eğitim sistemleri, yetişen nesilleri, belli bir dile ve belli bir kültüre doğru eğmiyor mu? Eğilinen o dil ve kültür çocuklara ve gençlere belli düşünce kalıpları, belli tarz düşünme yöntemleri vb. kazandırmıyor mu? Yine her eğitim programı, bilgisel otoriteye sahip kimselerin oluşturduğu belli türden hedefleri ve kazanımları öncelemiyor mu? Eğitimin içeriğini, öğrenme-öğretme sürecini ve değerlendirmeyi, önceden belirlenmiş hedefler ve kazanımlar belirlemiyor mu? Bu sorulara felsefi olarak hayır yanıtı vermek olası değildir. O halde eğitim, özü itibarıyla biçimlendirmek, eğmek ve bükmeyle ilgili bir şey değil midir? Ya da biçimlendirmeden, eğip bükmeden eğitimden söz etmek, bir bütün olarak eğitimi ya da en hafif deyişle sistemli-formel eğitimi yadsımak değil midir? Nitekim böyle düşünüp, formel-sistemli eğitime hayır diyenlerin sayısı hiç de az değildir. [46]

Tüm bu soruların farkında olarak, hâlâ eğip-bükmeden gerçekleşecek bir eğitimin mümkün olduğu savunulabilir. Eğip-bükmeden eğitme işi, gerçekten güçtür ve eğitim neliği ve eğitim sistemi üzerine köklü felsefi analizler gerektirir. Kuşkusuz, her toplum, dilini ve kültürünü gelecek kuşaklara aktarmaya çalışır; çünkü eğitimin sosyalleşme ve kültürlenme işlevi kaçınılmazdır. Her dil, belli bir kültürü taşır, varlık, nesne ve olayları sınıflar; yine dilin taşıdığı kültür, insana, topluma, evrene ve oralardaki tüm varlık, nesne ve olaylara belli bir tarzda bakış açısı sunar. Bu bakış açısı, büyük ölçüde değer yüklüdür. Kanımca burada, felsefi olarak “zorunluluk dolayısıyla eğmek (ya da eğilmek)” ile “keyfi ve ideolojik temelli eğmek” arasında ince bir ayırım yapmak gerekmektedir. Dil öğrenimi eğer eğmek olarak görülüyorsa, – burada eğmekten çok kendiliğinden süreç içerisinde eğilmek söz konusudur- bu bir zorunluluktur. Çünkü içine doğduğu dili kimse seçemez. Öte yandan dil öğrenimi doğal bir biçimde gerçekleşir ve düşünme, fikir üretme ve iletişim için dil temel araçtır. Kültür ile dil arasındaki ilişkilerin farkında olarak, kültür için dille ilgili söylenen şeylerin hepsinin geçerli olduğu ileri sürülemez. Her şeyden önce kültür yekpare değildir, içinde pek çok farklı katmanlar taşır. Kültür kendi içinde daima, alt-üst, gelişmiş-gelişmemiş, yerel-evrensel vb. açısından diyalektik bulunan devingen bir birikimdir. Dili öğrenen insan nasıl kendine özgü söylemler yaratırken, dil içinde esnek oynamalar yaparsa, Wittgensteinci söylemle, dil oyunu oynayıp dili olumsal olarak kullanırsa [47], aynı şekilde, kültüre katılan kişi de, kültür üzerinde oynamalar yapar, eleştirel sorgulamalarda bulunur. Bu bağlamda dili ve kültürü geliştirenlerin bilim, sanat ve felsefe gibi üst düzey etkinliklerle uğraşan aktif özneler olduğunu anımsatmak gerekir. Kültürde sorun yaratan temel unsur, kültüre felsefi anlamıyla özcü ve idealist yaklaşarak onu kutsamak, donuklaştırmak ve eleştirel sorgulamaları dışlamaktır. İşte eğip bükmeden eğitmeye odaklanan eğitim, kültüre eleştirel katılımı teşvik edebilir. Bu haliyle kültürün, kendi içindeki dinamizmi de dikkate alınarak eleştirel bir formda da öğretilebileceğini söyleyebiliriz. Tıpkı bu makalede

kültürümüze mal olmuş olan ‘ağaç yaş iken eğilir’ atasözüne eleştirel yaklaştığımız gibi kültürün tüm öğelerine eleştirel yaklaşmak hedeflenebilir. Bu konuda farklı kültürlerden de yararlanılabilir ve kanımca hiçbir kültür tek başına yeterli değildir, gelişim için kültürel etkileşim zorunludur.

V. T. Thayer’in de haklı olarak belirttiği gibi, “dünyanın her yerinde insan, temel sorunları bakımından, benzerlik göstermektedir. Bu sorunları çözmek için o, kendisi, doğa ve evren hakkında varsayımlar oluşturur. Bu varsayımlardan felsefesi, bilimi, sanatı, sosyal, ekonomik ve siyasal kurumları doğar. İnsanın doğasını anlamak bakımından bunların incelenmesi değerli bir takım sonuçlara ulaşmamızı sağlar. Hiçbir kültürel ifade kendi başına tam ve yeterli değildir. Her biri sınırlı ve kısımlıdır; başkalarının vardığı sonuçlarla tamamlanabilir. O halde gençleri yalnız kendi kültür değerleriyle karşı karşıya getirmek önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. Onların eğitimi başka zaman ve ülkelerin inanç ve uygulamalarını tanımayı ve saygı göstermeyi de içermelidir. Böylece, kıyaslama ve karşılaştırma yoluyla gençler kendi miraslarında iyi olan şeylere sıkı sıkıya bağlanmaya ve bu mirasta değişikliğin gerekli olduğu yerlerde bazı iyileştirmeler yapmaya teşvik edilmiş olacaklardır.”[\[48\]](#)

Bir eğitim tanımının eğitimle koşullandırma ve

beyin yıkama arasındaki farkı açıkça ortaya koyması gerekir.

Eğitim aracılığıyla kültüre yönelik eleştirel yaklaşım, kültür içinde doğan bireylere hem kendileri ve yaratıcı olma hem de farklı kültürlerle karşılaştırmalar yaparak kültürü geliştirme olanağı sunar. Şu halde, dil ve kültürden yola çıkılarak, eğitimin bir tür eğip bükme olduğu savunulamaz; burada zorunlu unsurlar bulunsa da, başka olanaklar da bulunmaktadır. Aynı durum, evrensel nitelikli genel hedefler için de söylenebilir; bilimsel düşünme, yaratıcı olma, demokratik bilinç kazanma, eleştirel olma, hoşgörüyü içselleştirme, erdemli olma vb. tüm genel eğitimbilimsel kazanımlar, insanı eğmeye değil, özneleşmeye, kendi olmaya, kişi olmaya yöneltir, kendi yeteneklerinin serpilmesine, gelişmesine yol açar. Dolayısıyla benim eğip bükmeden kastım, keyfi ve ideolojik nedenlerle çocukları eğmeye çalışmak, onlara fikir ve

düşünce aşılmasıdır. Hatta onları kendi türüne, türündeki dinsel, inançsal, mezhepsel, etnik, cinsiyet vb. farklılığa düşman olarak yetiştirmektir. Bu türden bir eğitimde, çocuklar kendi öz yeteneklerini geliştirerek özneleşmek ve kişileşmek yerine nesneleştirilmektedir. Bu anlamda, siyasilerin, program yapımcılarının, öğretmenlerin ve anne-babaların, çocukları kendi inançsal, mezhepsel, etnik, ideolojik, cinsiyetçi vb. ajandaları haline getirmek ya da onlardan kendi küçük maketlerini yapmaya çalışmak yerine, onların kendilerini gerçekleştirmelerine, yeteneklerini geliştirme ve serimlemelerine, yaratıcılıklarını ortaya koymalarına olanak hazırlamaları gerekir. Bunun nasıl gerçekleştirileceği, bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Ancak kanımca eğip bükmeden eğitmek için, gözden asla ırak tutulmaması gereken birkaç temel ilke bulunmaktadır ve bu ilkeler, eğip bükmeden eğitmek için zorunludur. Bunlar, nesnellik, bilimsellik, laiklik, demokratiklik, evrensellik, eleştirelilik, yaratıcılık/üretkenlik, çoklu seçeneklilik, sürekli aydınlanmacılık ve hümanizmdir. İster formel ister informal eğitim söz konusu olsun, eğip bükmeden eğitmek, yani çocukların bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gizil güçlerini ortaya çıkartmak, bireysel farklılıklarını ve becerilerini geliştirmek, değişen ve gelişen bilgi, teknoloji ve değerlere etkin bir biçimde katılmalarını, yeni bilgi ve değer üretmelerini mümkün kılmak, düşünsel kalıpları kırmalarına ve kendileri olmalarına olanak sağlamak[49] için bu ilkeler temeldir.

Nesnel olmak gerekir; çünkü nesnel olmak bir şeyin kendisini açmasına, sergilemesine, ona hiç müdahale etmeksizin izin vermek ve onu kendiliğindenliği içinde gözlemlemektir. Çocuklarımızın yetenek, kapasite, bilgi ve becerilerini ve daha da önemlisi bireysel farklılıklarını ancak nesnel bir gözlemci olursak öğrenebiliriz. Bu yüzden, her türden eğitim çocuklara yeteneklerini sergileyebilecekleri çoklu seçenekler sunmalı ve yeni fırsatlar yaratmalıdır. Bu nesnelci gözlem, çocukların gelişimini engelleyen unsurları görmek ve ortadan kaldırmak için de yaşamsaldır. Bu süreç, analogik bir dille söylenirse, tıpkı bir fidanın büyümesi, serpilmesi için gerekli olan, su, ışık, gübre vb. sağlamak ve fidanın gelişmesine engel olan ayırık otlarını ayıklamak gibidir. Kuşkusuz nesnelliği önceleyen bir eğitim, doğası gereği bilimselliği, üretkenliği, ussallığı ve laikliği temel almak zorundadır. Bilimsellik ve ussallık, yansız bir biçimde anlamamanın, kavramanın, eleştireliliğin, sorgulamanın ve doğal olarak üretmenin temelidir. Özellikle laikliğin, etnik, ırksal, dinsel, cinsiyetçi vb. ayrımcılığa karşı tutumu, dogmatizmi dışlayan ve gelişimi destekleyen yapısı dikkate alınırsa,[50] farklılığı kavramaya ve çoklu seçenekler geliştirmeye dönük katkısı daha iyi anlaşılabilir. Bu anlamda bir eğitim sistemi ve sistemin çalışanları, öğrencilere seçim yapmalarına olanak sağlayan çoklu seçenekler geliştirmeyi, nesnel olmayı, bilimsel, laik ve ussal bakmayı öğrenmelidir. Eğip bükmeden eğitmek için demokrasi de olmazsa

olmazlardandır. Fakat buradaki demokrasi, parmak sayısı değildir; bireysel, kültürel vb. farklılığı, çoğulculuğu, toleransı temel alır. Bu açıdan, hem eğitim sisteminin hem de o sistem içinde görev yapanların farklılığa dönük bilinç düzeyleri ve farkındalıkları yüksek olmalıdır. Eğip bükmeden eğitmek için, evrensel bilgi ve değerlere kulak vermek; kültürümüz içinde hoşlanmadıklarımızı halı altına süpürmekten vaz geçerek onlara eleştirel yaklaşmak; bilimin, insanın bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişim özelliklerine yönelik söylediklerine kulak vermek; insanı tüm zenginliği ve farklılığıyla sevmek gerekir. Yine bilimsel ve teknolojik gelişimi sürekli takip etmeyi zorunlu kılar. Yani bir anlamda evrenseli yakalamak için, bilimsel ve eleştirel olmak, yeni bilgi ve değer üretmeye olanak sağlamak, değişime bağılı olarak sürekli aydınlanmak ve insancıl olmak zorunludur.

Eğilip bükülen insan, birey ve kişi olmaz; sadece araçsallaşır; düşünmeyi, eleştirmeyi ve sorgulamayı değil, itaat etmeyi öğrenir ve sürüleşir.

Burada önerdiğim ilkelerin de, postmodern bir manevrayla eğip bükme odaklandığının ileri sürülebileceğinin farkındayım. Ancak şu husus gözden ırak tutulmamalıdır: Söz konusu ilkeler insanı kendi olmaya, kendisini gerçekleştirmeye ve kendi dünyasını kurmaya yönlendiren, deyiş yerindeyse, zemini temizleye çalışan ilkelerdir ve eğip bükme karşı mümkün olduğu ölçüde insanı koruyucu niteliktedirler. Yine şöyle denilebilir: Bunlar da sonuçta temel felsefi kabullerdir; evet temel felsefi kabullerdir, ama kanımca diğer ideolojik kabullerle karşılaştırıldıklarında, insan onuruna, insanın özneleşmesine, kişi olmasına, özgür seçimler yapmasına, barışçıl bir dünya kurmasına katkıları bakımından daha işlevseldirler. Her şeyden önce, parçalayıcı, bölücü, ötekileştirici değildirler ve insana özgür olma, seçimler yapma olanağı sunarlar. Bu niteliklere sahip olmayan bir eğitim sistemi, postmodernizmin örtülü olarak erekledeği gibi yerelle sınırlanır, etnik, mezhepsel, dinsel, ideolojik ve cinsiyetçi araçlara dönüşür, durağanlaşır ve önüne geleni eğip bükür.[\[51\]](#) Eğilip bükülen ise, insan, birey ve kişi olmaz; sadece araçsallaşır; düşünmeyi, eleştirmeyi ve sorgulamayı değil, itaat etmeyi öğrenir

ve sürüleſir. Sürüleſen insanların, erdemliliği, barıſı, evrenselliği ve bilimi temel alan yaſanılabılır bir dünya kurmalarını beklemek boſunadır. Kanımca çağımızda kanın bir türlü durmamasının en temel nedenlerinden birisi, erdemliliği ıskalayan, bireysel çıkarı önceleyen, dinsel, etnik, cinsel vb. açıdan insanları ayıran, parçalayan, insanı insana düşman kılan, kısacası eğip bükten eğitim sistemleridir. Şu halde, geleceğe dönük barıſçıl bir dünya için, atılması gereken belki de en önemli adımlardan birisi, eğitim sistemini, bilimin yanında, bir bütün olarak yaſama anlam veren hümanist ilkeler ıſığında yeniden örgütlemektir.

Sonuç ve değerlendirme

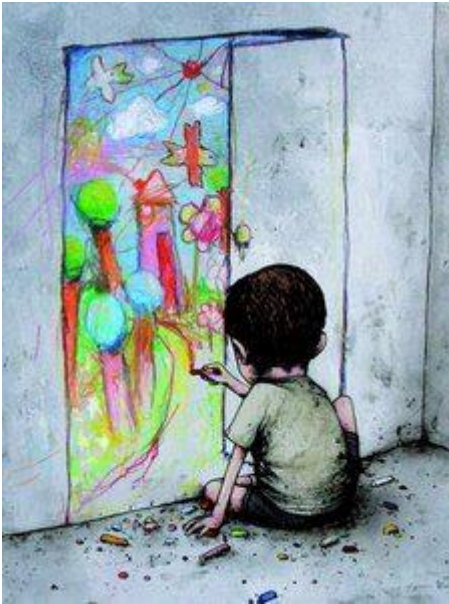
Türkçede eğitim sözcüğünü dilbilimsel açıdan “eğ-mek” köküne bağlamak çok doğru gözükmemektedir. Kültürümüzde eğmekle eğitim arasında bağ kuran bir gelenek olsa da, bu tek seçenek değildir ve daha da önemlisi, bu seçenek dilbilimsel açıdan zorunlu da değildir. Zira Türkçede “igid-mek”, “ikit-mek” gibi eğitimin dayandırıldığı başka olumlu çağrıſıma sahip kökler de bulunmaktadır.

Öte yandan, eğitimin ödevi, eğip bükme değil, kiſilerin biliſsel, duyuſsal ve deviniſsel gizilgüçlerini geliſtirmelerine, kendilerini gerçekleſtirmelerine, yaratıcılıklarını serimlemelerine olanak sağlamak, bilgi ve değer üretilmesine olanak sağlayarak bilgili ve erdemli bir insanlık inſa etmektir. Bu ise ancak eğitim sürecindeki bireyleri, farklı alternatiflerle yüz yüze getirmeyi, alternatifler arasından gerekçeli seçimler yapmayı öğrenmeyi ve öğreniſmeyi (karſılıklı öğrenmeyi), doğru düşünme yöntemlerini içſelleſtirmeyi, fikir, düşünce, inanç, cinsiyetçilik ve ideoloji aſılmaktan vazgeçmeyi, insana, çevreye ve doğaya duyarlılığı gerektirir. Deyim yerindeyse, eğitimin tek ideolojisi vardır; o da gizilgüçleri ve yetenekleri geliſtirmek, yaratıcılığa olanak sağlamak, insana, çevreye, doğaya değer vermek, onları sevmek, insan onuruna sadakatle bağlanmak, insani seçimlere -insanı ve doğayı yok etmediği sürece- saygı duymaktır. Belki bunlar içſelleſtirilebilirse, eğip bükmeden eğitmeye doğru yol alabiliriz.

Nesnelliği önceleyen bir eğitim, bilimselliği, üretkenliği, ussallığı ve laikliği temel almak zorundadır.

Eğip bükmeden eğitim idealini gerçekleştirmede, siyasilere ek olarak diğer eğitim bilimciler yanında elbette eğitim felsefesi ve eğitim felsefesiyle profesyonel anlamda ilgilenenlere de önemli görevler düşmektedir. Burada sözünü ettiğim eğitim felsefesi, tüm mesaisini eğitim felsefesi tarihi ya da eğitim yaklaşımları tarihine harcayan eğitim felsefesi değildir. Kastettiğim eğitim felsefesi, gerçekçi, yani onto-epistemolojik temelleri olan, hümanist metafizik ve felsefi antropolojiyle bağ kuran, kültüre eleştirel yaklaşan, teorik ve pratik açıdan eğitimi nesneleştiren, eğitim programlarını hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme açısından analiz eden ve insana, topluma ve doğaya ilişkin eleştirel-yaratıcı perspektifler sunan bir eğitim felsefesidir. Ancak böylesi bir eğitim felsefesi, eğitim sistemindeki eğip bükten unsurları analiz ederek deşifre edebilir, aşılmasına katkı sağlayabilir ve bilgece ve erdemli seçenekler sunabilir.

Dipnotlar

[1] Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2012)*, PegemA Yayınları, Ankara 2012, s.1-404.

- [2] Bkz. Zeki Eyüpoğlu, *Türkçe Kökler Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1989, s.76; Ahmet Yayla, “Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi” *YÜEF Dergisi*, cilt: II, sayı: 1, 2005, s.5.
- [3] Bkz. Abdullah Özbek, “Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar”, *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*, (Ed.: M. E. Ay), AÖÜ Yayınları, Eskişehir 2010.
- [4] Bkz. Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.109; Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, TDK Yayınları, Ankara 2011, s.322.
- [5] Bkz. Betül Çotuksöken, “Eğitimin Dünü Bugünü”, *Felsefe: Özne-Söylem*, Notos Yayınları İstanbul 2013, s.270-278.
- [6] Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, cilt:I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009, s.394.
- [7] Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.394.
- [8] Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.394.
- [9] Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.394.
- [10] Bkz. Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, s.13-23.
- [11] Bkz. Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, s.109.
- [12] Bkz. Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, s.109.
- [13] Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, s.322; Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Konya 2012, s.316.
- [14] Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, (çev.: S. T. Yurtsever-S. Erdi). Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005, s.286.
- [15] Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, s.286.
- [16] Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, s. 322; Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.316.
- [17] Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, s.322; Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.318.
- [18] Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, s.286.
- [19] Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, s.322; Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.318.
- [20] Bkz. Zeki Eyüpoğlu, *Türkçe Kökler Sözlüğü*, s. 76; Abdullah Özbek, *Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar*, s.5.
- [21] Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, s.249.
- [22] Bkz. Abdullah Özbek, *Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar*, s.5.

- [23]Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, s.249.
- [24]Bkz. Ray Billington, *Felsefeyi Yaşamak*, (çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1997, s.388.
- [25] Ahmet Yayla, *Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi*, s.5.
- [26]Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, s.322.
- [27]Bkz. Nevrihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, s.109.
- [28] Ahmet Yayla, *Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi*, s.5; Abdullah Özbek, *Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar*, s.5.
- [29]Bkz. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s.180 vd.
- [30]Bkz. Ahmet Yayla, *Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi*, s. 5; Hüseyin Başar, "Önyargısız ve Ezbersiz Eğitim", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, sayı: 34, 2013, s.215-216.
- [31] Abdullah Özbek, *Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar*, s.5.
- [32]Bkz. T. N. Tok, "Türkiye'deki Siyasal Partilerin Eğitim Söylemleri ve Siyasaları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, cilt: 18, sayı: 2, 2012, s.273-312.
- [33]Bkz. I. Kant, "Aydınlanma Nedir?", *Seçilmiş Yazılar*, (çev.: N. Bozkurt). Remzi Yayınları, İstanbul 1984, s.213.
- [34]Bkz. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, s.109; Abdullah Özbek, *Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar*, s.5;
- [35] Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, s.1529.
- [36] Bkz. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, s.108.
- [37] N. Warburton, *A'dan Z'ye Düşünmek*, (çev.: S. Çalışkan), Dost Kitabevi, Ankara 2000, s.28.
- [38]Bkz. Mahmud el-Kaşgari, *Divânü Lügati't-Türk*, s.249.
- [39]Bkz. Ahmet Yayla, *Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi*, s.13.
- [40]Bkz. Betül Çotuksöken, "Eğitimin Dünü Bugünü", s.271.
- [41]Bkz. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, s.109.
- [42]Bkz. İkrâm Çınar, "Eğitim ve Otoriteye Bağlılık", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, sayı: 186, 1993, s.31-33.
- [43] Ali Püsküllüoğlu, *Öz Türkçe Sözcükler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1966, s.106.
- [44] Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Meteksan Matbaacılık, Ankara 1994, s.12.

[45] Bkz. İkrâm Çınar, *Eğitim ve Otoriteye Bağlılık*, s.31-33.

[46] Bkz. Zekeriye Uludağ, *Modernizm Sürecinde Antipedagoji ve Kritik*, Değişim Yayınları, İstanbul 2004, s.1 vd.

[47] Bkz. L. Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, (çev.: Deniz Kanıt), Küyerel Yayınları, İstanbul 1998, s.243-315.

[48] V. T. Thayer, *Religion in Public Education*, Viking Press, New York 1974, s.108.

[49] Bkz. İkrâm Çınar, *Eğitim ve Otoriteye Bağlılık*, s.31-33.

[50] Bkz. Betül Çotuksöken, “Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik”, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul 1998, s.146-163.

[51] Bkz. Hasan Aydın, “Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi”. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, cilt: I, sayı: 1 2006, s.27-49.

Kaynaklar

– Akyüz, Y. (2012), *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2012)*, Ankara: PegemA Yayınları.

– Aydın, H. (2006), “Eleştirel Aklın Işığında Postmodernizm, Temel Dayanakları ve Eğitim Felsefesi”, *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, cilt: I, sayı: 1 (27-49)

– Albayrak, N. (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.

– Başar, H. (2013), “Önyargısız ve Ezbersiz Eğitim”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, sayı: 34 (214-235).

– Bayar, N. (2006), *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

– Billington, R. (1997), *Felsefeyi Yaşamak*. (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

– Çınar, İ. (1993), “Eğitim ve Otoriteye Bağlılık”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, sayı: 186 (31-33).

– Çotuksöken, B. (1998), “Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik”, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.

– Çotuksöken, B. (2013), “Eğitimin Dünü Bugünü”, *Felsefe: Özne-Söylem*. İstanbul: Notos Yayınları.

– el-Kaşgari, M. (2005), *Divânü Lügati't-Türk*. (çev.: S. T. Yurtsever-S. Erdi), İstanbul: Kocabalacı Yayınları.

– Ertürk, S. (1994), *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan Matbaacılık.

– Eyüpoğlu, Z. (1989), *Türkçe Kökler Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

– Gülensoy, T. (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, cilt: I, Ankara: TDK Yayınları.

– Kant, I. (1984), “Aydınlanma Nedir?”. *Seçilmiş Yazılar*. (çev.: N. Bozkurt), İstanbul: Remzi Yayınları.

- Özbek, A. (2010), “Din Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar”, *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*.(Ed.: M. E. Ay), Eskişehir: AÖÜ Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1966), *Öz Türkçe Sözcükler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara.
- Sami, Ş. (2009), *Kâmûs-i Türkî*, cilt:I-II, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Thayer, V. T. (1974), *Religion in Public Education*, New York: Viking Press.
- Tok, T. N. (2012), “Türkiye’deki Siyasal Partilerin Eğitim Söylemleri ve Siyasaları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, cilt: 18, sayı: 2(273-312).
- Uludağ, Z. (2004), *Modernizm Sürecinde Antipedagoji ve Kritik*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Ünlü, S. (2012), *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim yayınları.
- Warburton, N. (2000), *A’dan Z’ye Düşünmek*, (çev.: S. Çalışkan), Ankara: Dost Kitabevi.
- Wittgenstein, L. (1998), *Felsefi Soruşturmalar*, (çev.: Deniz Kanıt), İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Yayla, A. (2005), “Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi”, *YÜEF Dergisi*, cilt: II, sayı: 1 (1-12).